תרגום ספרי מופת · ספר שישי

ג'ון סטיוארט מיל

שעבוד הנשים

תרגום חדש מאנגלית
books.knowledge.org.il
מהדורה דיגיטלית ראשונה · 2026

ג'ון סטיוארט מיל

שעבוד הנשים

תרגום מאנגלית: textify.co.il

הוצאה לאור, עריכה ועיצוב: books.knowledge.org.il

The Subjection of Women

תרגום מאנגלית לעברית: textify.co.il
הוצאה לאור, עריכה ועיצוב: books.knowledge.org.il
מהדורה דיגיטלית ראשונה · 2026

ההערות המסומנות במספרים הן הערות המחבר, וההערות המסומנות באותיות עבריות הן הערות המתרגם.

מהדורה ראשונה: לונדון, 1869. המקור הוא נחלת הכלל.
כל הזכויות על התרגום, על העריכה ועל העיצוב שמורות.

תוכן העניינים

פרק ראשון	4
פרק שני	23
פרק שלישי	37
פרק רביעי	57

פרק ראשון

מטרת החיבור הזה היא להסביר, בבהירות הרבה ביותר שביכולתי, את הנימוקים לדעה שאני מחזיק בה מאז שהתחלתי לגבש לעצמי דעות כלשהן בענייני חברה ומדינה. הדעה הזאת לא נחלשה ולא התרככה עם השנים. ככל שהוספתי לחשוב וככל שצברתי ניסיון חיים, היא רק הלכה והתחזקה. וזו הדעה: העיקרון שמסדיר כיום את היחסים החברתיים בין שני המינים, כלומר הכפיפות המשפטית של מין אחד לאחר, פסול מעצם טיבו, והוא כיום אחד המכשולים העיקריים בדרכה של האנושות להשתפר. יש להחליף אותו בעיקרון של שוויון גמור, שאינו מעניק כוח או זכות יתר לצד אחד ואינו שולל זכויות מן הצד האחר.

עצם המילים שנחוצות לניסוח המשימה שנטלתי על עצמי מראות עד כמה היא קשה. אך טעות לחשוב שהקושי נובע מכך שהנימוקים שעליהם נשענת עמדתי דלים או מעורפלים. זה הקושי שקיים בכל מקרה שבו צריך להיאבק ברגש רב עוצמה. כל עוד דעה מושרשת עמוק ברגשות, משקלם המכריע של הטיעונים נגדה אינו מערער אותה אלא דווקא מייצב אותה. אילו התקבלה הדעה בעקבות טיעון, הפרכת הטיעון הייתה עשויה לערער את הביטחון בה. ואילו כשהיא נשענת על רגש בלבד, ככל שהיא מפסידה יותר בוויכוח כך משתכנעים מחזיקיה שלרגש שלהם יש בוודאי יסוד עמוק יותר, שהטיעונים אינם מגיעים אליו. וכל עוד הרגש קיים, הוא מקים בלי הרף ביצורים חדשים של טיעונים כדי לסתום כל פרצה שנבקעה בישנים. ויש סיבות רבות כל כך לכך שהרגשות הכרוכים בנושא הזה הם העזים והמושרשים ביותר מכל הרגשות שמתקבצים סביב מוסדות ומנהגים ישנים ומגינים עליהם, עד שאין להתפלא שהתמורה הרוחנית והחברתית הגדולה של העת החדשה ערערה והחלישה אותם, לפי שעה, פחות מכל האחרים. ואין להסיק מכך שהמנהגים הברבריים שבני אדם נאחזים בהם זמן רב יותר הם ברבריים פחות מאלה שהם משתחררים מהם מוקדם יותר.

מי שתוקף דעה שמקובלת כמעט על הכול נושא בנטל כבד מכל בחינה. הוא זקוק למזל רב וגם לכישרון יוצא דופן כדי שיקשיבו לו בכלל. קשה לו לזכות אפילו בדיון בעניינו, יותר משקשה לבעלי דין אחרים לזכות בפסק דין לטובתם. ואם הצליח לכפות על הציבור להקשיב לו, מציבים לו דרישות לוגיות שונות לגמרי מאלה שמציבים לכל אדם אחר. בכל מקרה אחר, נטל ההוכחה מוטל על מי שטוען טענה חיובית. כשאדם מואשם ברצח, על מאשימיו להוכיח את אשמתו, ולא עליו להוכיח את חפותו. כשיש מחלוקת אם אירוע היסטורי כלשהו אכן התרחש, והאירוע אינו

נוגע במיוחד לרגשותיהם של רוב בני האדם, המצור על טרויה למשל, מצפים ממי שטוען שהאירוע התרחש להביא את ראיותיו לפני שדורשים מן הצד שכנגד לומר דבר. וגם אז לא נדרש הצד שכנגד ליותר מלהראות שהראיות שהובאו חסרות ערך. גם בעניינים מעשיים נטל ההוכחה מוטל על מי שמתנגד לחירות: על מי שמצדד בהגבלה או באיסור כלשהם, בין שמדובר בצמצום החופש הכללי של פעולת האדם ובין שמדובר בשלילת זכות או באי שוויון בזכויות של אדם אחד, או של סוג אחד של בני אדם, לעומת אחרים. החזקה מלכתחילה היא לטובת החירות ולטובת יחס שווה לכול. מקובל שאין להטיל שום הגבלה שטובת הכלל אינה מחייבת, ושהחוק אינו צריך לשאת פנים לאיש אלא לנהוג בכולם באותה מידה, חוץ מן המקרים שבהם יש טעמים ממשיים, של צדק או של מדיניות, לנהוג אחרת.

ואולם מי שמחזיק בדעה שאני מציג כאן לא יזכה ליהנות מאף אחד מכללי הראיות האלה. לשווא אטען שמי שדוגל בתורה שלפיה לגברים יש זכות לצוות ועל הנשים מוטלת חובה לציית, או שלפיה הגברים כשירים לשלוט והנשים אינן כשירות, הוא הצד שטוען את הטענה החיובית, ולכן עליו להביא ראיות ממשיות לטענותיו או להשלים עם דחייתן. לשווא אטען גם שמי ששולל מנשים חירות או זכות כלשהי שמוענקת בצדק לגברים פועל נגד שתי חזקות בבת אחת, שהרי הוא מתנגד לחירות וגם מצדד במשוא פנים, ולכן יש לדרוש ממנו את ההוכחה המחמירה ביותר, ואם לא הצליח להסיר כל ספק, יש לפסוק נגדו. בכל מקרה רגיל היו רואים בטענות האלה טענות טובות, אבל לא במקרה הזה. כדי שתהיה לי תקווה להשפיע במשהו, יצפו ממני לא רק להשיב על כל מה שאמרו אי פעם בעלי הדעה האחרת, אלא גם לדמיין כל מה שהם עשויים לומר: לספק להם את הנימוקים, ואז גם להשיב על כל נימוק שסיפקתי. ואחרי שאפריך את כל הטיעונים שבעד העמדה ההיא, ידרשו ממני טיעונים חיוביים שאין עליהם תשובה כדי להוכיח טענה שלילית. וגם אילו הצלחתי בכל זה, והותרתי את הצד שכנגד מול שורה ארוכה של טיעונים שלא נענו ובלי טיעון אחד משלו שלא הופרך, היו סבורים שהשגתי מעט. עמדה שנתמכת מצד אחד בנוהג כלל עולמי ומצד אחר ברגש ציבורי רחב כל כך זוכה, כך מניחים, לחזקה לטובתה, והחזקה הזאת גוברת על כל שכנוע שפנייה אל התבונה מסוגלת ליצור בשכלם של בני אדם, חוץ מבעלי השכל המעולה.

איני מזכיר את הקשיים האלה כדי להתלונן עליהם, קודם כול מפני שאין בכך תועלת. הם כרוכים בהכרח בצורך לפנות אל שכלם של בני אדם נגד העוינות של רגשותיהם ושל נטיותיהם המעשיות. ואכן, יהיה צריך לטפח את שכלם של רוב בני האדם הרבה יותר משטופח אי פעם לפני שיהיה אפשר לבקש מהם לסמוך על כוחם להעריך טיעונים עד כדי כך שיוותרו על עקרונות מעשיים שלתוכם נולדו ובתוכם גדלו, עקרונות שחלק ניכר מסדר העולם הקיים מושתת עליהם, מול ההתקפה הראשונה של טיעונים שאין הם מסוגלים להדוף אותה בכוח ההיגיון. לכן איני בא אליהם בטענות על כך שהם מאמינים מעט מדי בטיעונים, אלא על כך שהם מאמינים יותר מדי במנהג וברגש הכללי.

אחת הדעות הקדומות האופייניות לתגובת הנגד של המאה התשע עשרה למאה השמונה עשרה היא לייחס ליסודות הלא שכליים שבטבע האדם את החסינות מטעות שהמאה השמונה עשרה

ייחסה, כך אומרים, ליסודות השכליים. את האלהת התבונה החלפנו בהאלהת האינסטינקט, ואינסטינקט אנחנו קוראים לכל מה שאנחנו מוצאים בעצמנו ואיננו יכולים למצוא לו יסוד רציונלי. עבודת האלילים הזאת משפילה לאין שיעור יותר מקודמתה. היא המזיקה מכל פולחני השווא של ימינו, והיא כיום המשענת העיקרית של כולם. מן הסתם היא תחזיק מעמד עד שתיסוג מפני פסיכולוגיה מבוססת, שתחשוף את השורש האמיתי של הרבה ממה שסוגדים לו היום בתור כוונת הטבע וצו האל.

אשר לשאלה שלפנינו, אני מוכן לקבל את התנאים הקשים שהדעה הקדומה מציבה לי. אני מסכים שהמנהג המושרש והרגש הכללי ייחשבו ראיה מכרעת נגדי, אלא אם כן אפשר להראות שהמנהג והרגש האלה חבו את קיומם, מדור לדור, לסיבות אחרות ולא לתקפותם, ושאבו את כוחם מן החלקים הגרועים של טבע האדם ולא מן הטובים. אני מוכן שיפסקו נגדי, אלא אם כן אוכיח שהשופט שלי הוטה שלא כדין. הוויתור אינו גדול כפי שהוא נראה, מפני שההוכחה הזאת היא החלק הקל ביותר במשימתי, והקל בהרבה מכל השאר.

כשנוהג רווח בכל מקום, יש בכך לעתים חזקה איתנה שהוא מועיל, או לפחות הועיל פעם, למטרות ראויות. כך הדבר כשהנוהג אומץ מלכתחילה, או נשמר אחר כך, כאמצעי למטרות כאלה, והתבסס על ניסיון שלימד איך להשיג אותן בדרך היעילה ביותר. אילו נקבעה מרות הגברים על הנשים, בראשיתה, מתוך השוואה קפדנית בין דרכים שונות לארגן את השלטון בחברה, אילו ניסו תחילה צורות אחרות של ארגון חברתי, שלטון של נשים על גברים, שוויון בין המינים, וכל צורת שלטון מעורבת ומחולקת שאפשר להעלות על הדעת, ואז הוחלט, על סמך עדות הניסיון, שהטוב ביותר לאושרם ולרווחתם של שני המינים הוא ההסדר שבו הנשים נתונות לגמרי לשלטון הגברים, אין להן שום חלק בענייני הציבור, ובחייה הפרטיים כל אחת מהן חייבת על פי חוק לציית לגבר שקשרה בו את גורלה, כי אז היה אפשר לראות בתפוצתו הכללית של ההסדר ראיה כלשהי לכך שבשעה שאומץ הוא היה הטוב ביותר. וגם אז ייתכן שהשיקולים שהצדיקו אותו חדלו להתקיים במרוצת הדורות, כפי שקרה לעובדות חברתיות קדומות רבות אחרות, חשובות מאין כמותן.

ברם, המצב הפוך מכל בחינה. ראשית, הדעה שמצדדת בשיטה הנוכחית, שמכפיפה לגמרי את המין החלש לחזק, נשענת על תיאוריה בלבד, מפני שמעולם לא נוסתה שיטה אחרת. לכן אי אפשר לטעון שהניסיון, במובן שבו נוהגים להעמיד אותו מול התיאוריה, פסק כאן דבר. שנית, שיטת אי השוויון הזאת מעולם לא אומצה מתוך שיקול דעת, מחשבה תחילה, רעיונות חברתיים כלשהם או מושג כלשהו על מה שמועיל לאנושות או לסדר התקין של החברה. היא צמחה פשוט מכך שמאז הדמדומים הראשונים של החברה האנושית הייתה כל אישה משועבדת לגבר כלשהו, בגלל הערך שגברים ייחסו לה ובגלל נחיתותה בכוח השרירים. חוקים ומשטרים מתחילים תמיד בהכרה ביחסים שהם מוצאים בין הפרטים. הם הופכים עובדה פיזית גרידא לזכות משפטית, נותנים לה את גושפנקת החברה, ושואפים בעיקר להחליף את ההתנגשות הפרועה וחסרת החוק

של כוח פיזי באמצעים ציבוריים ומאורגנים לעמידה על הזכויות האלה ולהגנה עליהן. מי שכבר אולץ לציית נעשה בדרך זו מחויב לכך על פי חוק.

העבדות, שהייתה תחילה עניין של כוח בלבד בין האדון לעבד, הוסדרה ונעשתה עניין של הסכם בין האדונים: הם התחייבו זה לזה להגנה משותפת, והבטיחו בכוחם המאוחד את רכושו הפרטי של כל אחד מהם, ובכללו עבדיו. בזמנים קדומים היו רוב רובם של הגברים עבדים, וכמוהם כל הנשים. ועברו דורות רבים, ובהם דורות של תרבות גבוהה, עד שהעז הוגה כלשהו לפקפק בצדקתה ובנחיצותה החברתית המוחלטת של עבדות זו או של זו. בהדרגה קמו הוגים כאלה. בסיוע התקדמותה הכללית של החברה בוטלה לבסוף עבדות הגברים, לפחות בכל ארצות אירופה הנוצרית (ובאחת מהן רק בשנים האחרונות)[א], ועבדות הנשים הומרה בהדרגה בצורה מתונה יותר של תלות.

אך התלות הזאת, כפי שהיא קיימת היום, אינה מוסד חדש שנוסד מעיקרו משיקולים של צדק ושל תועלת חברתית. היא מצב העבדות הקדום שממשיך להתקיים, אחרי שורה של הקלות ושינויים שנבעו מאותן סיבות שריככו את אורחות החיים בכלל והכפיפו את כל היחסים בין בני אדם, יותר מבעבר, לשלטון הצדק ולהשפעת האנושיות. הכתם של מוצאה האכזרי לא ירד ממנה. לכן אי אפשר לגזור מעצם קיומה שום חזקה לטובתה. החזקה היחידה שאפשר לייחס לה נשענת על כך שהיא שרדה עד היום, בשעה שדברים רבים כל כך שבאו מאותו מקור נתעב כבר בוטלו. ודווקא משום כך מוזר לאוזניו של אדם רגיל לשמוע את הטענה שלאי השוויון בזכויות בין גברים לנשים אין מקור אחר מלבד חוק החזק.

אפשר לזקוף לזכות התקדמות הציוויליזציה ולזכות שיפור רגשותיה המוסריים של האנושות, מבחינות מסוימות, את העובדה שהקביעה הזאת נשמעת כפרדוקס. אנחנו חיים היום, כלומר אומה אחת או שתיים מן המתקדמות בעולם חיות היום, במצב שבו נדמה שחוק החזק נזנח לגמרי כעיקרון המסדיר את ענייני העולם. איש אינו מצהיר שהוא דוגל בו, וברוב היחסים שבין בני אדם אין מתירים לאיש לנהוג לפיו. כשמישהו מצליח בכל זאת לנהוג לפיו, הוא עושה זאת בחסות אמתלה כלשהי, שמשווה לו מראית עין של מי שאינטרס חברתי כללי עומד לצדו. מכיוון שכך נראים הדברים על פני השטח, בני אדם משלים את עצמם ששלטון הכוח הגס תם, ושחוק החזק אינו יכול להיות סיבת קיומו של שום דבר שנותר בתוקף מלא עד ימינו. יהיה מקורו של מוסד ממוסדותינו אשר יהיה, הם סבורים שהוא יכול היה להישמר עד לתקופה הזאת, תקופה של ציוויליזציה מתקדמת, רק בזכות תחושה מבוססת שהוא מתאים לטבע האדם ומועיל לטובת הכלל.

הם אינם מבינים כמה רב כוח החיים של מוסדות שמעמידים את הזכות לצד הכוח וכמה הם עמידים, באיזו עוצמה נאחזים בהם, איך נטיותיהם ורגשותיהם של בעלי הכוח, הנטיות והרגשות הטובים כמו הרעים, נקשרים בשמירת הכוח בידיהם, כמה לאט נסוגים המוסדות הרעים האלה,

א. הכוונה לרוסיה, שבה בוטלה הצמיתות בשנת 1861, שמונה שנים לפני שהספר ראה אור.

אחד אחד, החלשים תחילה, החל באלה שארוגים פחות מכולם בהרגלי היומיום, וכמה נדיר שמי שהשיג כוח חוקי מפני שהיה לו קודם כוח פיזי איבד את אחיזתו בו לפני שהכוח הפיזי עבר לצד האחר. במקרה של הנשים לא התרחש מעבר כזה של הכוח הפיזי. העובדה הזאת, בצירוף כל התכונות המיוחדות והאופייניות של המקרה, הבטיחה מלכתחילה שהענף הזה של שיטת הזכות המבוססת על כוח ייעלם אחרון, אף שתכונותיו האכזריות ביותר רוככו מוקדם יותר מאלה של כמה מן הענפים האחרים. לא היה מנוס מכך שהמקרה היחיד הזה של יחס חברתי המבוסס על כוח ישרוד לאורך דורות של מוסדות המבוססים על צדק שווה, כחריג כמעט בודד לאופיים הכללי של חוקיהם ומנהגיהם. וכל עוד הוא אינו מכריז על מוצאו, וכל עוד הדיון לא חשף את אופיו האמיתי, אין מרגישים שהוא צורם בציוויליזציה המודרנית, כשם שהעבדות הביתית אצל היוונים לא צרמה לתפיסתם את עצמם כעם חופשי.

האמת היא שבני הדור הזה ובני שניים או שלושה דורות שקדמו לו איבדו כל תחושה ממשית של מצבה הקדום של האנושות. רק המעטים שלמדו היסטוריה בדייקנות, או שהרבו לבקר בחלקי העולם שבהם חיים נציגיהם החיים של עידנים שחלפו מזמן, מסוגלים לצייר לעצמם איך נראתה אז החברה. בני אדם אינם מודעים לכך שבעידנים קודמים חוק החזק היה כלל החיים בלי שום סייג, ושהודו בו בפומבי ובגלוי. איני אומר בציניות או בלי בושה, מפני שהמילים האלה מרמזות על תחושה שיש במה להתבייש, ומושג כזה לא יכול היה למצוא מקום בתודעתו של איש באותם עידנים, חוץ מפילוסוף או קדוש. ההיסטוריה מלמדת לקח אכזרי על טבע האדם. היא מראה שהיחס שניתן לחייהם, לרכושם ולכל אושרם הארצי של בני מעמד כלשהו נמדד בדיוק לפי מה שהיה בכוחם לכפות. היא מראה שכל מי שהתנגד לשלטון שהנשק בידיו, יהיה העוול שדחף אותו לכך נורא ככל שיהיה, מצא נגדו לא רק את חוק הכוח אלא גם את כל שאר החוקים ואת כל מושגי החובה החברתית. בעיני אלה שהוא התנגד להם הוא לא היה רק פושע, אלא אשם בפשע החמור מכולם, וראוי לעונש האכזרי ביותר שבני אדם מסוגלים להטיל. הסימן הזעיר הראשון לתחושת חובה מצד בעל שררה להכיר בזכות כלשהי של הנחותים ממנו הופיע כשהביאו אותו, מטעמי נוחות, להבטיח להם הבטחה כלשהי. במשך דורות רבים בוטלו או הופרו הבטחות כאלה, גם כשאושרו בשבועות החגיגיות ביותר, בשל התגרות קלה ביותר או פיתוי קל ביותר. ובכל זאת סביר שברוב המקרים לא נעשה הדבר בלי נקיפות מצפון, חוץ מאצל אנשים שהמוסר שלהם היה גרוע אף מן הממוצע.

הרפובליקות העתיקות נוסדו ברובן מלכתחילה על הסכם הדדי כלשהו, או לפחות נוצרו מאיחוד של אנשים שלא נבדלו מאוד זה מזה בכוחם. משום כך הן סיפקו את הדוגמה הראשונה לחלק מן היחסים האנושיים שהוקף גדר ונמסר לשלטונו של חוק שאינו חוק הכוח. חוק הכוח המקורי אמנם נשאר בתוקף מלא ביחסים שבינן לבין עבדיהן, וגם (אלא אם הוגבל בהסכם מפורש) ביחסים שבין מדינה לנתיניה או למדינות עצמאיות אחרות. ובכל זאת, סילוקו של החוק הקדום הזה אפילו מתחום צר כל כך פתח בהתחדשותו של טבע האדם. הוא הוליד רגשות שהניסיון הוכיח עד מהרה את ערכם העצום, גם לאינטרסים חומריים, ומאז היה צריך רק להרחיב אותם ולא ליצור אותם.

העבדים לא היו חלק מן המדינה, ובכל זאת דווקא במדינות החופשיות הרגישו לראשונה שלעבדים יש זכויות כבני אדם. הסטואיקנים היו, למיטב ידיעתי, הראשונים (אלא אם דיני התורה הם יוצא מן הכלל) שלימדו כחלק מתורת המוסר שבני אדם מחויבים בחובות מוסריות כלפי עבדיהם. מאז שהנצרות עלתה לגדולה, איש לא יכול היה עוד להיות זר לאמונה הזאת, להלכה. ומאז שקמה הכנסייה הקתולית, תמיד נמצאו לאמונה הזאת מגינים.

אלא שאכיפתה הייתה המשימה הקשה ביותר שהנצרות נדרשה לה אי פעם. יותר מאלף שנים התמידה הכנסייה במאבק, כמעט בלי הצלחה נראית לעין. לא מפני שחסר לה כוח על נפשותיהם של בני אדם. כוחה היה עצום. היא יכלה להביא מלכים ואצילים לוותר על היקר שבנכסיהם כדי להעשיר את הכנסייה. היא יכלה להביא אלפים, במיטב שנותיהם ובשיא הצלחתם בעולם הזה, להסתגר במנזרים ולבקש את ישועת נפשם בעוני, בצום ובתפילה. היא יכלה לשלוח מאות אלפים על פני יבשה וים, אירופה ואסיה, למסור את נפשם על שחרור הקבר הקדוש. היא יכלה להביא מלכים לוותר על נשים שאהבו בלהט, מפני שהכנסייה הכריזה שהן קרובות משפחה שלהם בדרגה השביעית (הארבע עשרה לפי החישוב שלנו). את כל זה היא עשתה. אבל היא לא יכלה להביא את בני האדם להילחם פחות זה בזה, או לרדות באכזריות פחותה בצמיתים, וכשהיה לאל ידם, גם בתושבי הערים. היא לא יכלה להביא אותם לוותר על אף אחד משני שימושי הכוח: הכוח הלוחם והכוח המנצח. לכך לא ניאותו עד שנכפה עליהם הדבר, בתורם, בכוח חזק משלהם. רק כוחם הגובר של המלכים שם קץ ללחימה, חוץ מזו שבין מלכים או בין טוענים לכתר. רק צמיחתה של בורגנות עשירה ולוחמת בערים המבוצרות, ושל חיל רגלים מפשוטי העם שהתגלה בשדה הקרב כחזק יותר מן האבירים חסרי המשמעת, ריסנה במידת מה את רודנותם היהירה של האצילים כלפי הבורגנות והאיכרים. הרודנות הזאת נמשכה לא רק עד שהמדוכאים צברו כוח שהתיר להם לא פעם לנקום נקמה גלויה לעין, אלא גם זמן רב אחר כך. ביבשת אירופה נמשך חלק ניכר ממנה עד ימי המהפכה הצרפתית. באנגליה שם לה קץ מוקדם יותר הארגון המוקדם והטוב יותר של המעמדות הדמוקרטיים, שכונן חוקים שווים ומוסדות לאומיים חופשיים.

בני אדם אינם מודעים, ברובם, לכך שבמשך רוב שנות קיומו של המין האנושי היה חוק הכוח הכלל המוצהר של ההתנהגות הכללית, וכל כלל אחר היה רק תוצאה מיוחדת וחריגה של קשרים מסוימים. הם אינם מודעים גם לכך שרק לאחרונה ממש החלו אפילו להעמיד פנים שענייני החברה מוסדרים לפי חוק מוסרי כלשהו. ובאותה מידה אין הם זוכרים, ואין הם נותנים את דעתם לכך, שמוסדות ומנהגים שמעולם לא היה להם בסיס אחר מחוק הכוח ממשיכים להתקיים בעידנים שדעת הקהל בהם לא הייתה מתירה בשום אופן לכונן אותם מלכתחילה. לפני פחות מארבעים שנה עדיין התיר החוק לאנגלים להחזיק בני אדם בעבדות כרכוש שנמכר ונקנה. עוד במאה הנוכחית הותר להם לחטוף אותם, לשאת אותם למרחקים ולהעביד אותם עד מוות, פשוטו כמשמעו[ב]. המקרה הקיצוני הזה של חוק הכוח, שמגנים אותו גם מי שמסוגלים לשאת כמעט כל

ב. הפרלמנט הבריטי אסר את סחר העבדים בשנת 1807 ובשנת 1833 חוקק את חוק ביטול העבדות, שנכנס לתוקף בשנת 1834 ברוב מושבות האימפריה. בארצות הברית, שאליה מכוונים הדברים על "אמריקה האנגלו סקסית" בהמשך הפסקה, בוטלה העבדות בשנת 1865.

צורה אחרת של שלטון שרירותי, ושתכונותיו מקוממות יותר מכל מקרה אחר את רגשותיו של כל מי שמתבונן בו מעמדה בלתי משוחדת, היה החוק באנגליה התרבותית והנוצרית בימי חייהם של אנשים שעודם חיים. ובמחצית אמריקה האנגלו סקסית, לפני שלוש או ארבע שנים, לא רק שהעבדות הייתה קיימת, אלא שסחר העבדים, וגידול עבדים במיוחד לשם כך, היו נוהג רווח בין מדינות העבדות. ועם זאת, הרגש נגד העבדות היה חזק מן הרגש נגד כל שימוש נפסד אחר בכוח שהמנהג קידש, ולפחות באנגליה היו הרגש והאינטרס שתמכו בה חלשים מאלה שתמכו בכל שימוש אחר כזה. המניע שלה היה תאוות בצע טהורה וגלויה, הנהנים ממנה היו חלק זעיר מאוכלוסיית המדינה, והרגש הטבעי של כל מי שלא היה לו עניין אישי בה היה תיעוב גמור.

מקרה קיצוני כל כך כמעט מייתר כל דוגמה אחרת. ובכל זאת, חשבו על אורך ימיה של המלוכה המוחלטת. באנגליה של היום כמעט הכול משוכנעים שעריצות צבאית היא מקרה של חוק הכוח, ואין לה שום מקור או הצדקה אחרים. ואף על פי כן, בכל האומות הגדולות של אירופה חוץ מאנגליה היא עדיין קיימת, או שחדלה להתקיים רק עכשיו, וגם היום יש לה מחנה חזק של תומכים בכל שכבות העם, ובייחוד בקרב בעלי מעמד והשפעה. כזה הוא כוחה של שיטה מושרשת, גם כשהיא רחוקה מלהיות כלל עולמית, וגם כשכמעט בכל תקופה בהיסטוריה היו דוגמאות גדולות וידועות לשיטה ההפוכה, וכמעט תמיד סיפקו אותן דווקא הקהילות המפוארות והמשגשגות ביותר. ובמקרה הזה, מי שמחזיק בכוח הבלתי ראוי ויש לו עניין ישיר בו הוא אדם אחד בלבד, ואילו מי שכפופים לו וסובלים ממנו הם, פשוטו כמשמעו, כל השאר. העול משפיל, באופן טבעי והכרחי, את כולם, חוץ מן היושב על כס המלכות, ולכל היותר חוץ גם ממי שמצפה לרשת אותו.

כמה שונים המקרים האלה ממקרה שלטונם של הגברים בנשים! איני קובע כאן מראש אם השלטון הזה מוצדק. אני מראה רק שגם אם אינו מוצדק, לא היה מנוס מכך שיאריך ימים הרבה יותר מצורות השליטה האחרות האלה, שבכל זאת שרדו עד ימינו. כל סיפוק שיש לגאווה בהחזקת כוח, וכל אינטרס אישי שיש בהפעלתו, אינם מוגבלים במקרה הזה למעמד מצומצם אלא משותפים לכל המין הגברי. רוב התומכים בשלטון הזה אינם רוצים בו בעיקר כעניין מופשט. הוא גם אינו דומה למטרות הפוליטיות שסיעות נאבקות עליהן בדרך כלל, שאין להן חשיבות פרטית רבה אלא למנהיגים. הוא מגיע עד ביתו ועד נפשו של כל גבר שעומד בראש משפחה, ושל כל מי שמצפה לעמוד בראש משפחה. הנחות שבאיכרים מחזיק, או עתיד להחזיק, בחלקו בכוח הזה ממש כמו הרם שבאצילים. וזה המקרה שבו התשוקה לכוח חזקה מכול: כל מי שחושק בכוח חושק בו יותר מכול כלפי הקרובים אליו ביותר, אלה שחייו עוברים במחיצתם, שיש לו איתם את מרב העניינים המשותפים, ושכל עצמאות שלהם מפני מרותו עלולה להתנגש בתדירות הגבוהה ביותר בהעדפותיו האישיות. אם במקרים האחרים שהזכרתי, סמכויות שמבוססות בעליל על כוח הזרוע בלבד, ושיש להן הרבה פחות משענות, נעקרות לאט כל כך ובקושי רב כל כך, קל וחומר שכך יהיה במקרה הזה, גם אם אין לו בסיס טוב משלהן.

עלינו לזכור גם שלבעלי הכוח יש במקרה הזה, יותר מבכל מקרה אחר, אמצעים למנוע כל התקוממות נגדו. כל אחת מן הנתינות חיה ממש לנגד עיניו של אחד האדונים, וכמעט אפשר לומר בידיו, והיא קרובה אליו יותר משהיא קרובה לכל אחת משאר הנתינות. אין לה שום אמצעי להתאגד נגדו, ואין לה כוח לגבור עליו אפילו באופן מקומי. ומצד אחר יש לה המניעים החזקים ביותר לבקש את חסדו ולהימנע מלהרגיזו. הכול יודעים כמה פעמים, במאבקים לשחרור פוליטי, לוחמיו נקנים בשוחד או נרתעים מפני איומים. במקרה של הנשים, כל אחת ואחת מבנות המעמד הכפוף נתונה במצב מתמיד של שוחד והפחדה גם יחד. כדי להניף את דגל ההתנגדות, רבות מן המנהיגות, ועוד יותר מהן ההולכות אחריהן, חייבות להקריב כמעט לגמרי את ההנאות או את ההקלות שבגורלן האישי. אם היה אי פעם משטר של זכויות יתר ושל שעבוד כפוי שעולו רותק בחוזקה אל צווארי הם של הנתונים תחתיו, הרי זה המשטר הזה. עדיין לא הראיתי שהוא פסול. עם זאת, כל מי שמסוגל לחשוב על הנושא חייב לראות שגם אם הוא פסול, מובטח היה לו שיאריך ימים יותר מכל שאר הצורות של מרות בלתי צודקת. וכשכמה מן הצורות האחרות, הגסות יותר, עדיין קיימות בארצות תרבותיות רבות, ומאחרות נעקרו רק לאחרונה, מוזר היה אילו הצורה שמושרשת עמוק מכולן כבר הייתה מתערערת במקום כלשהו במידה ניכרת. יש יותר מקום להתפלא על כך שהמחאות והעדויות נגדה רבות וכבדות משקל כל כך.

יהיו מי שיטענו שאין זה הוגן להשוות את שלטון המין הגברי לצורות הכוח הבלתי צודק שהבאתי כדי להמחיש אותו. הן שרירותיות, יאמרו, ותוצאה של תפיסת שלטון שלא כדין ותו לא, ואילו הוא טבעי. אבל האם הייתה אי פעם שליטה שלא נראתה טבעית בעיני מי שהחזיקו בה? היה זמן שבו חלוקת האנושות לשני מעמדות, מעמד קטן של אדונים ומעמד גדול של עבדים, נראתה גם לבעלי הדעת המשכילים ביותר כמצבו הטבעי, והטבעי היחיד, של המין האנושי. אפילו אריסטו, על שכלו האדיר ועל תרומתו האדירה להתקדמות המחשבה האנושית, החזיק בדעה הזאת בלי ספק ובלי היסוס. הוא ביסס אותה על אותן הנחות שעליהן מבססים בדרך כלל את הטענה המקבילה בעניין שליטת הגברים בנשים: שיש בין בני האדם טבעים שונים, טבע של בני חורין וטבע של עבדים, שליוונים טבע של בני חורין, ולעמים הברבריים, התראקים ובני אסיה, טבע של עבדים. אבל למה לי לחזור עד אריסטו? האם בעלי העבדים בדרום ארצות הברית לא דגלו באותה תורה, בכל הקנאות שבה נאחזים בני אדם בתיאוריות שמצדיקות את תשוקותיהם ומכשירות את האינטרסים האישיים שלהם? האם לא העידו עליהם שמים וארץ ששליטת האדם הלבן בשחור היא טבעית, שהגזע השחור אינו מסוגל מטבעו לחירות, ושהוא נועד לעבדות? אחדים מהם הרחיקו לכת ואמרו שחירותם של עובדי הכפיים היא סדר בלתי טבעי בכל מקום שהוא.

גם התיאורטיקנים של המלוכה המוחלטת טענו תמיד שהיא צורת השלטון הטבעית היחידה. לדבריהם היא נובעת מן השלטון הפטריארכלי, שהיה צורת החברה הראשונית והספונטנית, והוא עצמו עוצב בדמות סמכות האב, שקודמת לחברה עצמה והיא, לטענתם, הטבעית מכל הסמכויות. יתרה מזו, חוק הכוח עצמו נראה תמיד, למי שלא הייתה לו טענה אחרת, כבסיס הטבעי מכולם להפעלת מרות. עמים כובשים סבורים שהטבע עצמו מצווה שהנכבשים יצייתו לכובשים, או

בניסוח הנעים יותר לאוזן שהם מעדיפים, שהעמים החלשים והבלתי מלחמתיים ייכנעו לאמיצים ולגבריים מהם. די בהיכרות מזערית עם חיי האדם בימי הביניים כדי לראות עד כמה טבעית נראתה שליטת האצולה הפיאודלית בבני המעמד הנמוך בעיני האצולה עצמה, ועד כמה בלתי טבעי נראה הרעיון שאדם מן המעמד הנחות יתבע שוויון עם האצילים או יפעיל מרות עליהם. גם בעיני המעמד המשועבד הוא נראה בלתי טבעי כמעט באותה מידה. הצמיתים המשוחררים ותושבי הערים, גם במאבקיהם הנמרצים ביותר, מעולם לא תבעו חלק במרות. הם דרשו רק להגביל, במידה זו או אחרת, את הכוח לרדות בהם.

הנה עד כמה נכון הדבר ש"בלתי טבעי" פירושו בדרך כלל רק "בלתי נהוג", ושכל מה שרגיל נראה טבעי. מכיוון ששעבוד הנשים לגברים הוא מנהג כלל עולמי, כל סטייה ממנו נראית, באופן טבעי לגמרי, בלתי טבעית. ואולם ניסיון רב מלמד עד כמה גם במקרה הזה התחושה תלויה כולה במנהג. שום דבר אינו מדהים את בני הארצות הרחוקות, כשהם לומדים לראשונה משהו על אנגליה, כמו הידיעה שמולכת בה מלכה. הדבר נראה להם בלתי טבעי עד שקשה להם להאמין. לאנגלים זה אינו נראה בלתי טבעי כלל ועיקר, מפני שהם רגילים לכך. אך בלתי טבעי בעיניהם שנשים יהיו חיילות או חברות פרלמנט. בתקופה הפיאודלית, לעומת זאת, מלחמה ופוליטיקה לא נחשבו בלתי טבעיות לנשים, מפני שלא היו בלתי רגילות. נראה טבעי שנשות המעמדות המיוחסים יהיו בעלות אופי גברי, ולא ייפלו מבעליהן ומאבותיהן בשום דבר מלבד כוח הגוף. עצמאות הנשים נראתה ליוונים בלתי טבעית קצת פחות משנראתה לשאר עמי העולם העתיק, בזכות האמזונות האגדיות (שהם האמינו שהיו קיימות במציאות) ובזכות הדוגמה החלקית של נשות ספרטה. אלה היו כפופות על פי חוק לא פחות מן הנשים בשאר מדינות יוון, אבל חופשיות יותר בפועל, ומכיוון שאומנו בתרגילי גוף כמו הגברים, הוכיחו היטב שהטבע לא פסל אותן לכך. אין כמעט ספק שהניסיון הספרטני הוא שהעלה בדעתו של אפלטון, בין רבות אחרות מתורותיו, את תורת השוויון החברתי והפוליטי בין שני המינים.

ואולם, כך יאמרו, שלטון הגברים בנשים שונה מכל האחרים בכך שאינו שלטון של כוח. הוא מתקבל מרצון, הנשים אינן מתלוננות, והן שותפות לו בהסכמה. ראשית, נשים רבות מאוד אינן מקבלות אותו. מאז שיש נשים שמסוגלות להביע את רגשותיהן בכתב (דרך הפרסום היחידה שהחברה מתירה להן), מספר הולך וגדל מהן מוחה על מצבן החברתי הנוכחי. ולאחרונה אלפים רבים מהן, ובראשן הנשים הנודעות ביותר בציבור, הגישו עצומות לפרלמנט בדרישה לקבל זכות בחירה לפרלמנט[ג]. התביעה שנשים יקבלו השכלה יסודית כמו גברים, ובאותם ענפי ידע, נשמעת בעוצמה הולכת וגוברת, וסיכויי הצלחתה טובים. והדרישה לפתוח לפניהן מקצועות ועיסוקים שהיו סגורים בפניהן עד כה נעשית דוחקת יותר משנה לשנה. באנגליה אמנם אין, כמו בארצות הברית, ועידות תקופתיות ומפלגה מאורגנת שפועלות למען זכויות הנשים, אבל יש בה אגודה גדולה ופעילה, שנשים ארגנו ומנהלות, ומטרתה מצומצמת יותר: השגת זכות הבחירה. ולא רק

ג. מיל עצמו, שכיהן באותן שנים כחבר פרלמנט, הגיש עצומה כזאת לבית הנבחרים בשנת 1866, ובשנת 1867 הציע לתקן את הצעת חוק הרפורמה כך שזכות הבחירה תינתן גם לנשים. ההצעה נדחתה ברוב של 196 נגד 73.

באנגליה ובאמריקה מתחילות נשים למחות, במידה זו או אחרת של התארגנות, על שלילת הזכויות שהן נאנקות תחתיה. גם צרפת, איטליה, שווייץ ורוסיה מספקות היום דוגמאות לכך. כמה עוד נשים מטפחות בלבן שאיפות דומות בשתיקה, איש אינו יכול לדעת. עם זאת, יש סימנים למכביר לכך שרבות היו מטפחות אותן, אילולא לימדו את הנשים בשקידה כזאת לדכא שאיפות כאלה כמנוגדות לכללי ההתנהגות ההולמים את מינן.

יש לזכור גם ששום מעמד משועבד לא ביקש מעולם חירות גמורה בבת אחת. כשסימון דה מונפור זימן את נציגי הציבור לשבת לראשונה בפרלמנט[ד], האם חלם מישהו מהם לדרוש שאספה שנבחרה בידי שולחיהם תקים ותפיל ממשלות ותכתיב למלך את ענייני המדינה? מחשבה כזאת לא עלתה בדמיונו של השאפתן שבהם. לאצולה כבר היו יומרות כאלה. נציגי הציבור לא תבעו לעצמם דבר מלבד פטור ממיסוי שרירותי ומן הדיכוי האישי הגס בידי פקידי המלך. חוק טבע פוליטי הוא שמי שנתונים לשלטון עתיק יומין לעולם אינם מתחילים בתלונה על השלטון עצמו, אלא רק על הפעלתו המדכאת.

לעולם אין מחסור בנשים שמתלוננות על התעללות מצד בעליהן. מספרן היה גדול לאין שיעור, אילולא הייתה התלונה הגירוי החזק מכול להתעללות חוזרת וקשה יותר. זה מה שמסכל כל ניסיון לשמר את הכוח ובה בעת להגן על האישה מפני ניצולו לרעה. בשום מקרה אחר (חוץ ממקרה של ילד) אין מחזירים אדם, שהוכח בבית המשפט שנפגע, אל תחת כוחו הפיזי של הפוגע. לכן נשים נשואות, גם במקרים הקיצוניים והממושכים ביותר של התעללות גופנית, כמעט לעולם אינן מעזות להיעזר בחוקים שנחקקו להגנתן. ואם ברגע של זעם שאין לכבוש, או בהתערבות שכנים, הן נדחפות לעשות זאת, כל מאמצן אחר כך הוא לגלות מעט ככל האפשר ולהתחנן שהרודן שלהן יינצל מן העונש המגיע לו.

כל הסיבות, החברתיות והטבעיות, חוברות יחד ומפחיתות את הסיכוי שנשים יתמרדו במאורגן נגד כוחם של הגברים. מצבן שונה מזה של כל שאר המעמדות הכפופים בכך שאדוניהן דורשים מהן יותר משירות בפועל. הגברים אינם רוצים רק את צייתנותן של הנשים, הם רוצים את רגשותיהן. כל הגברים, חוץ מן הגסים ביותר, רוצים שהאישה הקרובה אליהם ביותר תהיה שפחה מרצון ולא שפחה מאונס, ולא שפחה סתם אלא אהובה. לכן עשו הכול כדי לשעבד את נפשן. אדוניהם של כל שאר העבדים סומכים, לשם שמירת הצייתנות, על פחד: פחד מפניהם או פחד דתי. אדוניהן של הנשים רצו יותר מצייתנות פשוטה, וגייסו את כל כוחו של החינוך להשגת מטרתם. כל הנשים מתחנכות משחר ילדותן על האמונה שאידיאל האופי שלהן הפוך מזה של הגברים: לא רצון עצמי ושליטה עצמית, אלא כניעה ומסירת השליטה לידי אחרים. כל תורות המוסר אומרות להן שחובתן של נשים לחיות למען אחרים, וכל הרגשנות הרווחת אומרת שזה טבען: לבטל את עצמן לגמרי, ולא לחיות אלא ברגשות החיבה שלהן. ורגשות החיבה האלה הם רק אלה שמותרים להן: כלפי הגברים שהן קשורות בהם, או כלפי הילדים, שהם קשר נוסף ובלתי ניתן לניתוק בינן לבין גבר.

ד. סימון דה מונפור, רוזן לסטר, כינס בשנת 1265 פרלמנט שאליו זומנו לראשונה, לצד האצילים והבישופים, גם נציגים נבחרים של הערים.

נצרף שלושה דברים. ראשית, המשיכה הטבעית בין המינים. שנית, תלותה הגמורה של האישה בבעלה, שהרי כל זכות וכל הנאה שיש לה היא מתנה ממנו או תלויה כולה ברצונו. ולבסוף, העובדה שאת המטרה העיקרית שבני אדם שואפים אליה, הערכת הזולת, ואת כל שאר מושאי השאיפה החברתית, היא יכולה בדרך כלל לבקש או להשיג רק באמצעותו. נס היה אילו המטרה למשוך גברים לא הייתה נעשית כוכב הצפון של החינוך הנשי ושל עיצוב אופיין של נשים. ומשהושג אמצעי ההשפעה הגדול הזה על נפשן של הנשים, אינסטינקט של אנוכיות הביא את הגברים לנצל אותו עד תום כאמצעי להחזיק את הנשים בשעבוד: הם הציגו לפניהן את הענווה, את הכניעות ואת מסירת כל רצון אישי לידי גבר כחלק מהותי מכוח המשיכה המיני.

האם יש ספק שכל עול אחר מאלה שהאנושות הצליחה לשבור היה מתקיים עד היום, אילו היו אמצעים כאלה קיימים, ואילו השתמשו בהם באותה שקידה כדי להכניע לו את הנפשות? נניח שמטרת חייו של כל פלבאי צעיר הייתה למצוא חן בעיני פטריקי כלשהו, ושל כל צמית צעיר בעיני אדון אחווה כלשהו. נניח שהחיים בביתו וחלק בחיבתו האישית הוצגו כפרס שכולם צריכים לשאוף אליו, ושהמוכשרים והשאפתנים שבהם יכלו לצפות לפרסים הנחשקים ביותר. ונניח שלאחר שזכו בפרס, חצצה חומת נחושת בינם לבין כל עניין שאינו מתרכז בו, וכל רגש ותשוקה מלבד אלה שהוא שותף להם או נטע בהם. האם צמיתים ואדונים, פלבאים ופטריקים, לא היו נבדלים היום זה מזה בבירור כמו גברים ונשים? והאם לא היו הכול, חוץ מהוגה פה ושם, מאמינים שההבדל הוא עובדת יסוד בלתי ניתנת לשינוי בטבע האדם?

השיקולים שהובאו עד כאן מספיקים בהחלט כדי להראות שהמנהג, יהיה כלל עולמי ככל שיהיה, אינו מקים במקרה הזה שום חזקה, ואינו צריך ליצור שום דעה קדומה, לטובת ההסדרים שמעמידים את הנשים בשעבוד חברתי ופוליטי לגברים. אך אפשר ללכת רחוק יותר ולטעון שמהלך ההיסטוריה ומגמותיה של החברה האנושית המתקדמת לא רק שאינם מקימים חזקה לטובת שיטת אי השוויון בזכויות, אלא מקימים חזקה איתנה נגדה. ועוד: אם כל מהלך השתפרותה של האנושות עד היום, כל זרם המגמות של העת החדשה, מתיר להסיק משהו בנושא, הרי זו המסקנה שהשריד הזה מן העבר אינו מתיישב עם העתיד, וסופו להיעלם בהכרח.

מהו אופיו המיוחד של העולם המודרני? מהו ההבדל העיקרי שמבחין את המוסדות המודרניים, את הרעיונות החברתיים המודרניים ואת החיים המודרניים עצמם מאלה של זמנים רחוקים? ההבדל הוא שבני אדם אינם נולדים עוד אל מקומם בחיים, ואינם כבולים בכבל שאין להתירו אל המקום שנולדו אליו. הם חופשיים להשתמש בכישוריהם, ובהזדמנויות הטובות שנקרות בדרכם, כדי להשיג את הגורל שנראה להם הרצוי ביותר. החברה האנושית של פעם נבנתה על עיקרון שונה מאוד. הכול נולדו למעמד חברתי קבוע, ולרוב הוחזקו בו בכוח החוק, או שנאסר עליהם כל אמצעי לצאת ממנו. כשם שיש מי שנולדים לבנים ויש מי שנולדים שחורים, כך נולדו אלה עבדים ואלה בני חורין ואזרחים, אלה פטריקים ואלה פלבאים, אלה אצילים פיאודליים ואלה פשוטי עם חסרי ייחוס. עבד או צמית לא יכול היה לעולם לשחרר את עצמו, ולא היה משתחרר אלא ברצון אדוניו. ברוב ארצות אירופה, רק לקראת סוף ימי הביניים, ובעקבות התחזקות כוחם של המלכים,

נעשה אפשרי להעלות פשוטי עם לאצולה. אפילו בקרב האצילים נולד הבן הבכור כיורש הבלעדי של נכסי אביו, ועבר זמן רב עד שנקבע סופית שהאב רשאי לנשל אותו. בקרב המעמדות היצרניים, רק מי שנולד חבר בגילדה, או שחבריה קיבלו אותו לשורותיה, הורשה על פי חוק לעסוק במקצועו בתחומה. ואיש לא הורשה לעסוק במקצוע שנחשב חשוב אלא בדרך החוקית, כלומר בתהליכים שנקבעו מגבוה. יצרנים הועמדו בעמוד הקלון על שהעזו לנהל את עסקם בשיטות חדשות ומשופרות.

באירופה המודרנית, ובעיקר באותם חלקים שלה שנטלו את החלק הגדול ביותר בכל שאר השיפורים המודרניים, שולטות היום תורות הפוכות בתכלית. החוק והממשלה אינם נוטלים על עצמם לקבוע מי ינהל ומי לא ינהל פעולה חברתית או תעשייתית כלשהי, או אילו דרכים לניהולה יהיו חוקיות. הדברים האלה מסורים לבחירתם החופשית של הפרטים. אפילו החוקים שחייבו פועלים לעבור תקופת חניכות בוטלו באנגליה, מתוך ביטחון מלא שבכל מקרה שבו החניכות נחוצה, נחיצותה תספיק כדי לכפות אותה. התיאוריה הישנה גרסה שיש להשאיר לבחירתו של הפרט מעט ככל האפשר, ושכל מה שעליו לעשות צריך להיקבע בשבילו, ככל שהדבר מעשי, בידי חוכמה נעלה ממנו. אם יעזבו אותו לנפשו, ודאי יטעה. האמונה המודרנית, פרי ניסיון של אלף שנים, היא שעניינים שבהם הפרט הוא בעל העניין הישיר לעולם אינם מתנהלים כראוי אלא כשהם מסורים לשיקול דעתו, ושכל הסדרה שלהם בידי הרשות, חוץ מזו שנועדה להגן על זכויות הזולת, סופה להזיק. המסקנה הזאת הושגה לאט, ולא אומצה עד שכמעט כל יישום אפשרי של התיאוריה ההפוכה נוסה והסתיים באסון. היום היא שלטת (בתחום הכלכלי) בלי עוררין בארצות המתקדמות ביותר, וכמעט בלי עוררין בכל הארצות שמתיימרות להתקדמות כלשהי.

אין פירוש הדבר שמניחים שכל התהליכים טובים באותה מידה, או שכל בני האדם כשירים לכל דבר באותה מידה. פירושו שהיום ידוע שחופש הבחירה של הפרט הוא הדבר היחיד שמביא לאימוץ התהליכים הטובים ביותר, ומוסר כל פעולה לידי מי שכשירים לה ביותר. איש אינו סבור שצריך לחוקק חוק שרק בעל זרוע חזקה יהיה נפח. החופש והתחרות מספיקים כדי שהנפחים יהיו בעלי זרוע חזקה, מפני שבעלי הזרוע החלשה יכולים להרוויח יותר בעיסוקים שהם מתאימים להם יותר. בהתאם לתורה הזאת, מרגישים שהרשות חורגת מגבולותיה הראויים כשהיא קובעת מראש, על סמך חזקה כללית כלשהי, שאנשים מסוימים אינם כשירים לעשות דברים מסוימים. היום ידוע ומוסכם לגמרי שגם אם יש חזקות כאלה, אף אחת מהן אינה חסינה מטעות. גם אם החזקה מבוססת ברוב המקרים, וסביר מאוד שאינה כזאת, יהיה מיעוט של מקרים חריגים שבהם היא אינה תקפה. ובמקרים האלה, להציב מחסומים בדרכם של בני אדם להשתמש בכישוריהם לטובתם ולטובת אחרים פירושו גם לעשות עוול ליחידים וגם להזיק לחברה. ואילו במקרים שבהם אי הכשירות ממשית, המניעים הרגילים של ההתנהגות האנושית יספיקו, בסך הכול, כדי למנוע מן האדם הבלתי כשיר לנסות, או להתמיד בניסיון.

אם העיקרון הכללי הזה של מדע החברה והכלכלה אינו נכון, אם הפרטים, בסיוע דעתם של מכריהם, אינם מיטיבים מן החוק ומן הממשלה לשפוט מה כישוריהם ומה ייעודם, מוטב שהעולם

ינטוש את העיקרון הזה מוקדם ככל האפשר ויחזור לשיטה הישנה של תקנות והגבלות. אבל אם העיקרון נכון, עלינו לנהוג כאילו אנחנו מאמינים בו. אל לנו לקבוע שעצם הלידה כבת ולא כבן, כמו הלידה כשחור ולא כלבן, או כפשוט עם ולא כאציל, תכריע את מעמדו של אדם לכל ימי חייו ותחסום בפניו את כל העמדות החברתיות הרמות ואת כל העיסוקים המכובדים, חוץ ממעטים. גם אם נקבל את הטענות מרחיקות הלכת ביותר שנשמעו אי פעם בדבר כשירותם העדיפה של הגברים לכל התפקידים ששמורים להם היום, חל כאן אותו טיעון שפוסל תנאי כשירות חוקיים לחברי פרלמנט[ה]. אם תנאי הכשירות פוסלים אדם ראוי אפילו פעם בתריסר שנים, זה הפסד ממשי, ואילו פסילתם של אלפי בלתי ראויים אינה רווח. הרי אם הרכבו של ציבור הבוחרים מטה אותו לבחור בבלתי ראויים, תמיד יהיו רבים כאלה לבחור מהם. בכל דבר שיש בו קושי וחשיבות, מספרם של מי שמסוגלים לעשותו היטב קטן מן הנדרש, גם כשמרחב הבחירה בלתי מוגבל לגמרי. כל צמצום של שדה הבחירה שולל מן החברה חלק מן הסיכויים שישרתו אותה המוכשרים, ולעולם אינו מציל אותה מן הבלתי מוכשרים.

כיום, בארצות המתקדמות יותר, ההגבלות המוטלות על נשים הן המקרה היחיד, חוץ מאחד, שבו החוקים והמוסדות נוטלים בני אדם עם לידתם וגוזרים עליהם שלעולם, כל ימי חייהם, לא יורשו להתחרות על דברים מסוימים. היוצא מן הכלל האחד הוא המלוכה. עדיין יש מי שנולדים אל כס המלכות. איש שאינו בן המשפחה המולכת אינו יכול לשבת עליו לעולם, וגם בן המשפחה אינו יכול להגיע אליו אלא בדרך הירושה. כל שאר התארים והיתרונות החברתיים פתוחים לפני כל המין הגברי. רבים מהם אמנם מושגים רק בעושר, אבל כל אחד רשאי לחתור לעושר, ורבים ממוצא צנוע ביותר אכן משיגים אותו. רוב בני האדם אמנם אינם יכולים להתגבר על הקשיים בלי מזל, אבל אין גבר שמוטל עליו איסור חוקי. לא החוק ולא דעת הקהל מוסיפים מכשולים מלאכותיים על הטבעיים. המלוכה, כאמור, היא יוצא מן הכלל. אלא שבמקרה הזה הכול מרגישים שהיא יוצא מן הכלל, חריגה בעולם המודרני, שעומדת בניגוד בולט למנהגיו ולעקרונותיו, ושאפשר להצדיקה רק בתועלות מיוחדות ויוצאות דופן. יחידים ואומות חלוקים בהערכת משקלן, אבל אין ספק שהן קיימות.

ואולם גם במקרה החריג הזה, שבו תפקיד חברתי רם מוענק מטעמים חשובים על פי הלידה ואינו מועמד לתחרות, כל האומות החופשיות מצליחות לדבוק למעשה בעיקרון שהן סוטות ממנו להלכה. הן מקיפות את התפקיד הרם הזה בתנאים שנועדו במוצהר למנוע מן האדם שהתפקיד שייך לו למראית עין למלא אותו בפועל. ומי שממלא אותו בפועל, השר האחראי, משיג את משרתו בתחרות ששום אזרח בוגר ממין זכר אינו מודר ממנה על פי חוק. ההגבלות שנשים כפופות להן מעצם לידתן הן אפוא הדוגמאות היחידות מסוגן בחקיקה המודרנית. בשום מקרה מלבד זה, שמקיף מחצית מן המין האנושי, התפקידים החברתיים הגבוהים אינם חסומים בפני אדם בגזרת לידה, ששום מאמץ ושום שינוי נסיבות אינם יכולים לגבור עליה. אפילו ההגבלות על רקע דתי

ה. עד שנת 1858 יכול היה להיבחר לבית הנבחרים הבריטי רק בעל רכוש בשווי מסוים. מיל מתכוון לטיעון שהביא לביטול התנאי הזה.

(שבאנגליה ובאירופה כמעט חדלו להתקיים בפועל) אינן חוסמות שום מסלול בפני מי שממיר את דתו.

כפיפותן החברתית של הנשים בולטת אפוא כעובדה מבודדת במוסדות החברתיים המודרניים. היא ההפרה היחידה של מה שנעשה חוק היסוד שלהם, השריד היחיד מעולם ישן של מחשבה ומעשה, שהופרך בכל דבר אחר ונשמר דווקא בדבר שנוגע לכול יותר מכל דבר אחר. כאילו עמד דולמן ענקי, או מקדש עצום ליופיטר האולימפי, במקומה של קתדרלת סנט פול, וזכה לפולחן יומיומי, ואילו אל הכנסיות הנוצריות שסביבו באו רק בימי צום וחג. הסתירה הגמורה הזאת בין עובדה חברתית אחת לבין כל העובדות שמלוות אותה, והניגוד היסודי בין טבעה לבין תנועת הקדמה שהעולם המודרני מתגאה בה, תנועה שסחפה בזה אחר זה כל דבר אחר בעל אופי דומה, נותנים בלי ספק חומר רציני למחשבה לכל מי שמתבונן ביושר במגמותיה של האנושות. הסתירה הזאת מקימה חזקה לכאורה לחובת ההסדר, חזקה שמשקלה עולה בהרבה על כל חזקה שהמנהג והנוהג יכולים להקים לזכותו בנסיבות כאלה. ולפחות די בה כדי לעשות את השאלה הזאת, כמו את הבחירה בין רפובליקה למלוכה, לשאלה שכפות המאזניים בה מעוינות.

המעט שאפשר לדרוש הוא שהשאלה לא תיחשב כמי שהוכרעה מראש בידי המצב הקיים והדעה הקיימת, אלא תהיה פתוחה לדיון לגופה, כשאלה של צדק ושל תועלת. ההכרעה בה, כמו בכל הסדר חברתי אחר של האנושות, צריכה להיות תלויה במה שהערכה נאורה של מגמות ותוצאות תראה כמועיל ביותר לאנושות כולה, בלי הבדל מין. והדיון חייב להיות דיון של ממש, שיורד אל היסודות ואינו מסתפק בקביעות כלליות ומעורפלות. לא די, למשל, לקבוע באופן כללי שניסיונה של האנושות הכריע לטובת השיטה הקיימת. הניסיון אינו יכול להכריע בין שתי דרכים כל עוד נוסתה רק אחת מהן. אם יאמרו שתורת השוויון בין המינים נשענת על תיאוריה בלבד, יש לזכור שגם לתורה ההפוכה אין על מה להישען מלבד תיאוריה. כל מה שהניסיון הישיר מוכיח לטובתה הוא שהאנושות הצליחה להתקיים תחתיה, ולהגיע למידת השיפור והשגשוג שאנחנו רואים היום. אך האם השגשוג הזה הושג מוקדם יותר, והאם הוא גדול היום יותר, מכפי שהיה קורה תחת השיטה האחרת? על כך הניסיון אינו אומר דבר. לעומת זאת, הניסיון כן אומר שכל צעד של שיפור בא תמיד יחד עם צעד של העלאת מעמדן החברתי של הנשים, עד שהיסטוריונים ופילוסופים אימצו את רוממותן או את השפלתן כמבחן הבטוח ביותר, בסך הכול, וכמדד המדויק ביותר לתרבותם של עם או של תקופה. לאורך כל התקופה המתקדמת של ההיסטוריה האנושית הלך מצבן של הנשים והתקרב לשוויון עם הגברים. אין בכך כשלעצמו הוכחה שההתקרבות חייבת להימשך עד שוויון מלא, אבל בוודאי יש בכך חזקה כלשהי שכך יהיה.

גם אין שום תועלת בטענה ש**טבעם** של שני המינים מתאים אותם לתפקידיהם ולמעמדם הנוכחיים, ומכאן שהתפקידים והמעמד האלה הולמים אותם. על יסוד השכל הישר ומבנה הנפש האנושית, אני כופר בכך שמישהו יודע, או יכול לדעת, מהו טבעם של שני המינים, כל עוד ראו אותם רק ביחסים הנוכחיים שביניהם. אילו נמצאו אי פעם גברים בחברה בלי נשים, או נשים בלי גברים, או אילו הייתה חברה של גברים ונשים שבה הנשים אינן נתונות לשליטת הגברים, אפשר

היה לדעת משהו בוודאות על ההבדלים השכליים והמוסריים שאולי טבועים בטבעו של כל מין. מה שמכונה היום טבע האישה הוא דבר מלאכותי בתכלית: תוצאה של דיכוי כפוי בכיוונים מסוימים ושל גירוי בלתי טבעי בכיוונים אחרים. אפשר לקבוע בלי היסוס שאין עוד מעמד של בני אדם התלויים באחרים שאופיו התעוות כל כך, עד אובדן הפרופורציות הטבעיות שלו, בגלל יחסיו עם אדוניו. עמים כבושים ועמי עבדים אמנם דוכאו, מבחינות מסוימות, בכוח רב יותר. אבל את מה שלא נרמס בהם בעקב ברזל הניחו בדרך כלל לנפשו, ואם נותר לו חופש כלשהו להתפתח, הוא התפתח לפי חוקיו שלו. אצל הנשים, לעומת זאת, טיפחו תמיד כמה מיכולות טבען בחממה מוסקת, לתועלתם ולהנאתם של אדוניהן. באווירה המחוממת הזאת, ובזכות הטיפוח וההשקיה הנמרצים, נבטים מסוימים של כוח החיים הכללי מלבלבים בשפע ומגיעים להתפתחות רבה. נבטים אחרים מאותו שורש, שהושארו בחוץ באוויר החורף, וקרח נערם סביבם בכוונה, נותרים מגומדים, ואחדים נשרפים באש ונעלמים. ואז הגברים, באותו חוסר יכולת לזהות את מעשה ידיהם שמאפיין את השכל הבלתי אנליטי, מאמינים בעצלות מחשבה שהעץ גדל מעצמו כפי שהם גרמו לו לגדול, ושהוא ימות אם מחציתו לא תוחזק במרחץ אדים ומחציתו האחרת בשלג.

מכל הקשיים שמעכבים את התקדמות המחשבה ואת גיבושן של דעות מבוססות על החיים ועל ההסדרים החברתיים, הגדול ביותר כיום הוא הבורות וחוסר תשומת הלב, שאין מילים לתארם, של בני האדם בכל הנוגע להשפעות שמעצבות את האופי האנושי. מניחים שכל מה שחלק כלשהו של המין האנושי הוא היום, או נראה היום, הוא מה שהוא נוטה להיות מטבעו, גם כשהיכרות בסיסית ביותר עם הנסיבות שבהן הועמד מצביעה בבירור על הסיבות שעשו אותו למה שהוא. מפני שאריס אירי, השקוע בחובות כבדים לבעל אדמתו, אינו חרוץ, יש מי שחושבים שהאירים עצלים מטבעם. מפני שאפשר להפיל חוקות כשהרשויות שהופקדו על ביצוען מפנות את נשקן נגדן, יש מי שחושבים שהצרפתים אינם מסוגלים לשלטון חופשי. מפני שהיוונים רימו את הטורקים, והטורקים רק בזזו את היוונים, יש מי שחושבים שהטורקים כנים יותר מטבעם. ומפני שנשים, כפי שנוהגים לומר, אינן מתעניינות בפוליטיקה אלא באישים שבה, מניחים שטובת הכלל מעניינת נשים מטבען פחות משהיא מעניינת גברים. ההיסטוריה, שמובנת היום הרבה יותר מבעבר, מלמדת לקח אחר, ולו רק בכך שהיא מראה עד כמה טבע האדם רגיש להשפעות חיצוניות, ועד כמה משתנים דווקא גילוייו שנחשבים לכלליים ולאחידים ביותר. ואולם בהיסטוריה, כמו במסעות, בני אדם רואים בדרך כלל רק את מה שכבר היה בראשם. מעטים לומדים הרבה מן ההיסטוריה אם אינם מביאים הרבה איתם אל לימודה.

מכאן שבשאלה הקשה מכולן, מהם ההבדלים הטבעיים בין שני המינים, נושא שבמצבה הנוכחי של החברה אי אפשר להשיג בו ידע מלא ומדויק, כמעט הכול פוסקים בביטחון, וכמעט הכול מזניחים ומבטלים את האמצעי היחיד שבעזרתו אפשר להשיג בה תובנה חלקית כלשהי. האמצעי הזה הוא מחקר אנליטי של התחום החשוב ביותר בפסיכולוגיה: חוקי השפעתן של הנסיבות על האופי. יהיו ההבדלים המוסריים והשכליים בין גברים לנשים גדולים ובלתי ניתנים לעקירה לכאורה ככל שיהיו, הראיה לכך שהם הבדלים טבעיים יכולה להיות שלילית בלבד. אפשר להסיק

שטבעיים הם רק אלה שאינם יכולים בשום אופן להיות מלאכותיים, כלומר מה שנשאר אחרי שמנכים כל תכונה של אחד המינים שאפשר להסביר בחינוך או בנסיבות חיצוניות. נדרש הידע העמוק ביותר בחוקי התהוות האופי כדי שאדם יהיה רשאי לקבוע אפילו שיש הבדל כלשהו, ועל אחת כמה וכמה מהו ההבדל, בין שני המינים כיצורים מוסריים ותבוניים. ומכיוון שלאיש אין עדיין הידע הזה (כמעט אין נושא שנחקר מעט כל כך יחסית לחשיבותו), איש אינו רשאי לפי שעה להחזיק בדעה פסקנית בנושא. כל מה שאפשר כרגע הוא לשער השערות, סבירות יותר או פחות לפי מידת האישור שהן מקבלות מן הידע שכבר יש לנו על חוקי הפסיכולוגיה ועל חלותם על התהוות האופי.

אפילו הידע המוקדם, מהם ההבדלים בין המינים כיום, בלי קשר לשאלה איך נעשו מה שהם, עדיין נמצא במצב הגולמי והחסר ביותר. רופאים ופיזיולוגים בירורו במידת מה את ההבדלים במבנה הגוף, וזה נתון חשוב לפסיכולוג. אלא שכמעט אין רופא שהוא גם פסיכולוג. בכל הנוגע לתכונותיהן הנפשיות של נשים, אין בתצפיותיהם ערך רב יותר משיש בתצפיותיו של סתם אדם. זה נושא שאי אפשר לדעת בו שום דבר סופי, כל עוד היחידות שיכולות לדעת אותו באמת, הנשים עצמן, מסרו רק עדות מועטה, וגם המעט הזה הוא ברובו עדות קנויה. קל להכיר נשים טיפשות. הטיפשות דומה לעצמה בכל העולם. את מושגיו ורגשותיו של אדם טיפש אפשר להסיק בביטחון מאלה שרווחים בחוג שסביבו. לא כך אצל מי שדעותיהם ורגשותיהם נובעים מטבעם ומכישוריהם שלהם. רק גבר פה ושם מכיר במידה סבירה את אופיין אפילו של הנשים בנות משפחתו. איני מתכוון ליכולותיהן. אותן אין איש מכיר, גם לא הן עצמן, מפני שרוב היכולות האלה מעולם לא נדרשו. אני מתכוון למחשבותיהן ולרגשותיהן הקיימים בפועל. לא מעט גברים חושבים שהם מבינים נשים לגמרי, מפני שהיו להם קשרי אהבים עם כמה מהן, אולי עם רבות. אם גבר כזה הוא צופה טוב, וניסיונו נוגע גם באיכות ולא רק בכמות, ייתכן שלמד משהו על תחום צר אחד בטבען, תחום חשוב בלי ספק. אך בכל שאר טבען, מעטים בורים יותר ממנו, מפני שמעטים האנשים שמפניהם מסתירות אותו הנשים בקפידה כזאת.

המקרה הנוח ביותר שיש לגבר, בדרך כלל, ללמוד את אופייה של אישה הוא אשתו שלו. ההזדמנויות רבות יותר, ומקרים של קרבת נפש מלאה נדירים כאן פחות. ואכן, זה המקור שממנו בא בדרך כלל, כך אני סבור, כל ידע בעל ערך בנושא. אבל לרוב הגברים לא הייתה הזדמנות ללמוד בדרך זו יותר ממקרה אחד. לכן אפשר, במידה כמעט מגוחכת, להסיק מה טיבה של אשתו של גבר מתוך דעותיו על נשים בכלל. כדי שאפילו המקרה האחד הזה יניב תוצאה כלשהי, האישה צריכה להיות ראויה להיכרות, והגבר צריך להיות לא רק שופט מוכשר אלא גם בעל אופי קשוב כל כך מטבעו, ומותאם כל כך לאופייה, שיוכל לקרוא את מחשבותיה באינטואיציה של קרבת נפש, או שלא יהיה בו דבר שיגרום לה להסס לחשוף אותן. כמעט אין, לדעתי, דבר נדיר מצירוף כזה. קורה לא פעם שיש בין בני זוג אחדות רגש גמורה ושותפות אינטרסים בכל העניינים החיצוניים, ובכל זאת לאחד מהם יש גישה אל חייו הפנימיים של האחר לא יותר משיש למכר

רגיל. גם כשיש חיבה אמיתית, מרות מצד אחד וכפיפות מצד אחר מונעות אמון מושלם. גם אם דבר אינו מוסתר בכוונה, הרבה אינו מוצג.

ביחסים הדומים שבין הורה לילד, כל אחד ודאי הבחין בתופעה המקבילה. כמה רבים המקרים שבהם אב, למרות חיבה אמיתית משני הצדדים, אינו מכיר חלקים באופיו של בנו ואף אינו משער את קיומם, בשעה שהם מוכרים היטב לחבריו ולבני גילו, והדבר גלוי לעין כול. האמת היא שמי שנושא עיניו אל אדם אחר אינו מסוגל כמעט לכנות מלאה ולפתיחות מלאה כלפיו. החשש לרדת בעיניו, בדעתו או ברגשותיו, חזק כל כך שגם אצל אדם ישר יש נטייה לא מודעת להראות רק את הצד הטוב ביותר, או את הצד שאולי אינו הטוב ביותר אבל הוא זה שהאחר אוהב לראות יותר מכול. ואפשר לומר בביטחון שהיכרות יסודית הדדית כמעט אינה קיימת אלא בין אנשים שנוסף על קרבתם הם גם שווים. על אחת כמה וכמה נכון כל זה כשהאחת לא רק נתונה למרותו של האחר, אלא גם משננים לה כחובה לראות בכל דבר אחר טפל לנוחותו ולהנאתו, ולא לתת לו לראות או להרגיש שום דבר שבא ממנה מלבד מה שנעים לו.

כל הקשיים האלה עומדים בדרכו של גבר להכיר ביסודיות אפילו את האישה האחת שבדרך כלל רק אותה יש לו הזדמנות מספקת ללמוד. ועוד יש לזכור שלהבין אישה אחת אין פירושו בהכרח להבין אישה אחרת. גם אילו יכול היה ללמוד נשים רבות בנות מעמד אחד או ארץ אחת, לא היה מבין מתוך כך נשים בנות מעמדות אחרים או ארצות אחרות. וגם אילו הבין אותן, אלה עדיין רק הנשים של תקופה היסטורית אחת. לכן אפשר לקבוע בבטחה שהידע שגברים יכולים לרכוש על נשים, אפילו כפי שהיו וכפי שהן, בלי קשר למה שהן עשויות להיות, עלוב, חסר ושטחי, וכך יישאר עד שהנשים עצמן יספרו את כל מה שיש להן לספר.

והזמן הזה עוד לא הגיע, והוא לא יגיע אלא בהדרגה. רק אתמול רכשו נשים את ההשכלה הספרותית שנדרשת כדי לספר משהו לציבור הרחב, ורק אתמול התירה להן זאת החברה. לפי שעה מעטות מאוד מעזות לספר דבר שהגברים, שהצלחתן הספרותית תלויה בהם, אינם רוצים לשמוע. ניזכר באיזה אופן התקבלה בדרך כלל עד לא מזמן, ובמידת מה מתקבלת עדיין, הבעה של דעות בלתי מקובלות, או של רגשות שנחשבים אקסצנטריים, אפילו כשהכותב הוא גבר. כך נוכל לקבל מושג קלוש על המכשולים שעומדים בפני אישה, שחונכה לראות במנהג ובדעת הקהל את הכלל העליון שלה, כשהיא מנסה להביע בספרים משהו שנשאב ממעמקי טבעה. הגדולה שבנשים שהותירו אחריהן כתבים שמקנים להן מקום נכבד בספרות ארצן מצאה לנכון להציב בראש ספרה הנועז ביותר את המוטו: "גבר יכול להתריס נגד דעת הקהל, אישה חייבת להיכנע לה"[1]. רוב מה שנשים כותבות על נשים אינו אלא חנופה לגברים. אצל נשים לא נשואות, נראה שחלק ניכר ממנו נועד רק להגדיל את סיכוייהן למצוא בעל. רבות, נשואות ולא נשואות, מגזימות ומטיפות להתרפסות שחורגת ממה שרוצה או אוהב כל גבר, חוץ מן הגסים ביותר. עם זאת, הדבר קורה היום פחות משקרה אפילו עד לא מזמן. נשים כותבות נעשות גלויות יותר, ונכונות יותר להביע את רגשותיהן האמיתיים. לרוע המזל, ובאנגליה במיוחד, הן עצמן תוצרים מלאכותיים כל כך,

1. עמוד השער של **דלפין** מאת מאדאם דה סטאל.

שרגשותיהן מורכבים ממעט התבוננות ותודעה אישיות ומהרבה מאוד אסוציאציות נרכשות. הדבר ילך ויפחת, אבל במידה רבה הוא יישאר נכון כל עוד המוסדות החברתיים אינם מתירים לנשים אותה התפתחות חופשית של מקוריות שאפשרית לגברים. כשיגיע הזמן הזה, ולא לפניו, נראה, ולא רק נשמע, את כל מה שנחוץ לדעת על טבען של הנשים ועל התאמתם של דברים אחרים אליו.

התעכבתי כל כך על הקשיים שמונעים כיום מגברים כל ידע ממשי על טבען האמיתי של הנשים, מפני שבעניין הזה, כמו ברבים אחרים, "האמונה שיש לנו שפע היא מן הסיבות הגדולות למחסור"[1]. אין סיכוי רב לחשיבה נבונה בנושא כל עוד בני אדם משלים את עצמם שהם מבינים לגמרי נושא שרוב הגברים אינם יודעים עליו דבר וחצי דבר, ושכיום לא ייתכן ששום גבר, או כל הגברים יחד, ידעו עליו די כדי להיות רשאים להכתיב לנשים מהו ייעודן ומה אינו ייעודן. למרבה המזל, ידע כזה אינו נחוץ לשום מטרה מעשית שקשורה במעמדן של הנשים בחברה ובחיים. לפי כל העקרונות שהחברה המודרנית נשענת עליהם, השאלה מסורה לנשים עצמן, והן שיכריעו בה לפי ניסיונן ותוך שימוש בכישוריהן. אין דרך לגלות מה אדם אחד או רבים מסוגלים לעשות אלא בניסיון, ואין דרך שבה מישהו אחר יכול לגלות בשבילם מה עליהם לעשות, או להימנע מלעשות, למען אושרם.

בדבר אחד אפשר להיות בטוחים: אם יניחו לטבען של הנשים לפעול בחופשיות, אין סכנה שבגלל זה יעשו דבר שמנוגד לו. הלהיטות של בני האדם להתערב למען הטבע, מחשש שהטבע לא יצליח להשיג את מטרתו, היא דאגה מיותרת לחלוטין. מה שנשים אינן מסוגלות לעשות מטבען, מיותר לגמרי לאסור עליהן. מה שהן מסוגלות לעשות, אבל לא טוב כמו הגברים שמתחרים בהן, התחרות מספיקה כדי להרחיק אותן ממנו. הרי איש אינו מבקש מכסי מגן וסובסידיות לטובת נשים. מבקשים רק לבטל את הסובסידיות ואת מכסי המגן שקיימים היום לטובת הגברים. אם לנשים יש נטייה טבעית חזקה יותר לדברים מסוימים מאשר לאחרים, אין צורך בחוקים או בהטפה חברתית כדי שרובן יעדיפו את הראשונים. לכל דבר ששירותיהן של נשים נדרשים בו ביותר, התחרות החופשית תציע להן את התמריצים החזקים ביותר לעסוק בו. וכפי שהמילים עצמן מלמדות, הן נדרשות ביותר לדברים שהן מתאימות להם ביותר. כשהדברים האלה יוקצו להן, יופעלו כלל הכישורים של שני המינים באופן שיניב, בסך הכול, את התועלת הרבה ביותר.

מקובל להניח שדעתם הכללית של הגברים היא שייעודה הטבעי של אישה הוא להיות רעיה ואם. אני אומר "מקובל להניח", מפני שאם שופטים לפי המעשים, לפי כל מבנה החברה הנוכחי, אפשר להסיק שדעתם הפוכה לגמרי. אפשר לחשוב שהם סבורים שהייעוד שמכונה טבעי לנשים הוא הדבר המנוגד ביותר לטבען. עד כדי כך, שאם יהיו חופשיות לעשות משהו אחר, אם תיפתח לפניהן דרך אחרת להתפרנס או להעסיק את זמנן וכישוריהן, דרך שיש סיכוי שתיראה להן רצויה, לא יימצאו די נשים שיסכימו לקבל את המצב שנאמר שהוא טבעי להן. אם זו דעתם האמיתית של הגברים בכלל, מוטב שתיאמר בקול. הייתי רוצה לשמוע מישהו מנסח בגלוי את התורה הזאת

1. מיל מביא את המשפט בלטינית. מקורו אצל פרנסיס בייקון, בהקדמה לחיבורו Instauratio Magna, "החידוש הגדול" (1620).

(היא כבר משתמעת מהרבה ממה שנכתב בנושא): "החברה צריכה שנשים יינשאו ויולידו ילדים. הן לא יעשו זאת אלא אם יכפו אותן. לכן צריך לכפות אותן." אז היה העניין מוגדר בבירור. הוא היה זהה בדיוק לעניינם של בעלי העבדים בדרום קרוליינה ובלואיזיאנה: "צריך לגדל כותנה וסוכר. לבנים אינם מסוגלים לכך. השחורים אינם מוכנים, בשום שכר שאנחנו בוחרים לשלם. משמע, צריך לכפות אותם." דוגמה קרובה עוד יותר לעניין היא הגיוס הכפוי לצי. מלחים נחוצים בהחלט להגנת הארץ. קורה לא פעם שהם אינם מתגייסים מרצונם. לכן צריכה להיות סמכות לכפות אותם. כמה פעמים השתמשו בהיגיון הזה! ואלמלא פגם אחד שבו, אין ספק שהיה מצליח עד היום. אלא שאפשר להשיב עליו: שלמו תחילה למלחים את השווי ההוגן של עבודתם. כשתדאגו שישתלם להם לשרת אתכם כמו לעבוד אצל מעסיקים אחרים, לא יהיה לכם קושי רב יותר משיש לאחרים להשיג את שירותיהם. על כך אין תשובה הגיונית מלבד "איני רוצה". ומכיוון שהיום בני אדם לא רק מתביישים לגזול מן הפועל את שכרו, אלא גם אינם רוצים בכך, איש אינו מצדד עוד בגיוס הכפוי.

מי שמנסים לכפות על נשים נישואים בכך שהם סוגרים בפניהן את כל שאר הדלתות חושפים את עצמם לתשובה דומה. אם הם מתכוונים למה שהם אומרים, ברור שדעתם היא שהגברים אינם עושים את מצב הנישואים רצוי לנשים עד כדי כך שיקבלו אותו בזכות מעלותיו. מי שמציע רק ברירה שאינה ברירה, "זה או כלום", אינו מראה בכך שהוא סבור שהטובה שהוא מציע מושכת במיוחד. וכאן, כך אני סבור, המפתח לרגשותיהם של הגברים שיש להם סלידה אמיתית מחירות שווה לנשים. אני סבור שהם חוששים, לא שמא נשים לא ירצו להינשא, שהרי איני חושב שמישהו חושש מכך באמת, אלא שמא יעמדו על כך שהנישואים יהיו בתנאים שווים. הם חוששים שמא כל הנשים בעלות עוז הרוח והיכולת יעדיפו לעשות כמעט כל דבר אחר, שאינו משפיל בעיניהן, על פני נישואים, כל עוד להינשא פירושו לקבל על עצמן אדון, ואדון גם על כל רכושן הארצי. ואכן, אילו הייתה התוצאה הזאת כרוכה בהכרח בנישואים, אני חושב שהחשש היה מבוסס מאוד. אני מסכים שסביר שמעטות מן הנשים שמסוגלות למשהו אחר היו בוחרות בגורל כזה, אילו נפתחה לפניהן דרך אחרת לתפוס בחיים מקום שנחשב מכובד, אלא אם נסחפו בסערת רגש שאין לעמוד בפניה, שמקהה לפי שעה את רגישותן לכל דבר מלבדה. ואם הגברים נחושים בדעתם שדיני הנישואים יהיו דיני עריצות, הם צודקים בהחלט, מבחינת התועלת גרידא, כשהם משאירים לנשים רק ברירה שאינה ברירה. אבל אם כך, כל מה שנעשה בעולם המודרני כדי להתיר מעט את הכבלים שעל נפשן של הנשים היה טעות. מעולם לא היה צריך להתיר להן לקבל השכלה ספרותית. נשים קוראות, וקל וחומר נשים כותבות, הן במצב הדברים הקיים סתירה וגורם מפריע. ולא היה נכון לחנך נשים לשום כישורים מלבד אלה של שפחת הרמון או של משרתת בבית.